

EMLÉKEZÉS OTTO FENICHELRE ÉS A NÉMET PSZICHOANALITIKUS EGYESÜLETRE¹

Edith Ludowyk-Gyömrői

I.

Hogy Otto Fenichelről szóló visszaemlékezéseimet érthetővé tegyem, először néhány szót kell szólnom magamról.

Kora ifjúságomtól kezdve érdeklődtem az analízis iránt. Ez annak köszönhető, hogy unokahúga vagyok dr. Hollós Istvánnak, aki egyike volt az első pszichoanalitikusoknak, és aki nagy hatással volt fejlődésemmre. Az első pszichoanalitikus kongresszus, amelyen – vendégként – részt vettem, a budapesti volt 1918-ban.

A húszas évek elején nagyon nehéz időszakot éltem át Berlinben. Siegfried Bernfeld² és első felesége, Liesl Neumann közeli barátaim voltak. Bernfeld úgy gondolta, hogy egy kis analízis segítene a problémáim megoldásában – amelyek inkább gyakorlati, mint érzelmi jellegűek voltak (természetesen az a képesség, hogy megoldjam, őket több lelki egyensúlyt igényelt volna, mint amennyivel akkor rendelkeztem).

Bernfeld Otto Fenichelhez küldött, aki felvett engem, mint egyikét a nem fizető poliklinikai páciensének. Az analízis nagyon hamar kiképző analízissé alakult át, de ez után is ingyen kezelt engem. A vele való barátságom természetesen a kiképzés befejezése után kezdődött. Fenichel nagyon tartotta magát az analitikusnak a pácienshez fűződő semleges, személytelen beállítódásához.

---

¹ E két cím nélküli gépírást szöveg angol nyelvű eredetije a washingtoni Kongresszusi Könyvtárban található. Az első egy Kurt R. Eisslerhez, a Freud Archívum akkori titkárához 1979. április 15-én írt levél melléklete; a második kézzel datálva: „1979. november”. A szöveg először németül jelent meg: *Luzifer-Amor* 8. Jg. Heft 16, 1995, 117–123. Ennek alapján készült a magyar fordítás.

² Bécsben, Berlinben, majd San Franciscóban működött analitikus (1892–1953). Elsősorban a pszichoanalízis pedagógiai alkalmazásával foglalkozott.

Éppen emiatt kell felidézniem egy eseményt, amely eme szigorú hozzáállás szempontjából volt különösen figyelemre méltó. Ebben az időben anyagilag nagyon rosszul álltam, minden lehetséges munkát elvállaltam, hogy megkeressem a létfenntartási költségeket. Ez olykor nagyon megerőltető volt számomra, elsősorban azért, mert kénytelen voltam olyan tevékenységeket feladni, amelyek térben és időben nem voltak összeegyeztethetők a kiképzéssel. Egyszer az éhhalál szélén álltam. Csak illusztrációképpen említsem, hogy gyakorlatilag minden este előadásaink és szemináriumaink voltak. Egyik csoportunk utána rendszeresen a Romanische Caféba³ ment. René Spitz,⁴ aki ide tartozott, mindig azt mondta, hogy ő az egyetlen férfi, aki nekem meg tud fizetni egy kávéért. De nem tudta, hogy ez a kávé (és a hozzá járó sütemény) volt az egész aznapi élelemem. Erről még az analízisem során sem tudtam beszélni – az okot később dolgoztuk fel. Ám egyhetes éhezés után bekövetkezett az összeomlás, és kénytelen voltam könnyek között a díványon is beszélni róla. Mikor felálltam, hogy távozzak, Fenichel nagyon zavartan megkérdezte: „Adjak kölcsön magának valamennyit?”. Mire én elpirultam, és azt mondtam: „Még csak ez hiányzik nekem!”, és bevágtam magam mögött az ajtót.

Nos hát, mindezek ellenére a kiképzésem befejeződött. Azután a Fenichel-lel való kapcsolat főként a munka révén alakult ki. Ebben az időben működött Berlinben az úgynevezett „Kinderseminarium” [gyermekszeminárium], egy vitafórum fiatal analitikusok számára. Persze nem csak fiatal analitikusok jártak ide. Emlékeim szerint nem csak Reichék, hanem Radó [Sándor],⁵ [Ernst] Simmel⁶ és más „felnőttek” is jelen voltak. Azt hiszem, ezt a „gyermekszemináriumot” Fenichel irányította, de ebben nem vagyok biztos.

Amikor Hitler hatalomra került, a dolgok hirtelen nagyon nehezzé fordultak, persze nem az egész egyesület számára, ezt sajnos hozzá kell tennem. A Hitler-uralom legelső napjaiban az utcán találkoztam [Felix] Boehmmel,⁷ az egyesület akkori elnökével, aki azt mondta nekem: „Készítettem egy feljegyzést a Führernek, amelyben Freud-idézetekkel bizonyítom, hogy a pszichoanalízis a hősi ember nevelésében tehet szolgálatot.” Mire én azt válaszoltam: „Ezt Önnek nem kellett volna mondania nekem”. Ezek voltak hozzá az utolsó

---

³ Berlini kávéház, művészek, értelmiségiek, újságírók, filmesek kedvenc találkozóhelye a húszas években.

⁴ Budapesti születésű, Amerikában ismertté vált analitikus (1897–1974), a csecsemőkkel és a kisgyermekkel kapcsolatos pszichoanalitikus vizsgálódások egyik úttörője.

⁵ Pszichoanalitikus, a magyar egyesület egyik alapító tagja (1890–1972). 1922-től Berlinben, 1931-től New Yorkban élt.

⁶ Német pszichoanalitikus (1882–1947). Ebben az időben Berlinben, a tegeli kastélyban pszichoanalitikus szanatóriumot tartott fenn, ahol szenvedélybetegekkel, súlyos pszichotikus és neurotikus esetekkel foglalkoztak. 1933 után az Egyesült Államokba vándorolt ki.

⁷ Német pszichoanalitikus (1881–1958). 1933 után a Német Pszichoanalitikus Egyesület elnöke. Fontos szerepet játszott az egyesület felszámolásában. 1936-tól a Matthias Göring által vezetett Német Pszichoterápiás Intézet munkatársa volt.

szavaim. Még sokat tudnék mesélni ezekről az időkről, de most Fenichelre kell koncentrálnom.

A helyzetünk egyre nehezebbé vált. A „Kinderseminarium” megszűnt, de néhányan közülünk továbbra is összejártunk, és megpróbáltunk az analízis problémáira koncentrálni: Reichék, Edith Jacobson,⁸ Käthe Friedländer⁹ (akkor Käthe Misch), Barbara Lantos¹⁰ (noha ő még akkor Lipcsében volt). Így azonban nem mehetett sokáig tovább. Reich Dániába települt át, és mi mindannyian azzal próbálkoztunk, hogy Berlinből elkerülhessünk. Fenichel és még néhányan úgy gondoltuk, hogy terveket kell készítenünk; azt javasolta, hogy mi ketten egy hétvégére utazzunk Koppenhágába, és Reichtől kérjünk tanácsokat – ez az utazás akkor még lehetséges volt. Találkoztunk Reichkel, lementünk a tengerpartra sétálni, és végtelen hosszan beszélgettünk. Reich, aki akkor nagyon sokat jelentett nekünk, beszámolt annak a könyvnek a tartalmáról, amelyen éppen akkor dolgozott. Ez volt a kezdete az ő orgonelméletének. Fenichel és én nem mertünk egymásra nézni, és kirázott bennünket a hideg. Reich hirtelen megállt és így szólt: „Gyerekek, ha a dolgomban nem lennék olyan biztos, akkor ez az egész egy szkizofrén fantáziának tűnne nekem.” Nem szóltunk semmit. A visszautazás során sem. Mindkettőnk számára nagy veszteség és nagy bánat volt ez.¹¹

Röviddel azután el kellett tűnnöm Berlinből. Az okok fényt vetnének az akkori berlini életre, de ennek nem sok köze van Fenichelhez, ezért nem is megyek bele. Először Prágába mentem, majd után Budapestre. Nem tudom már pontosan, Fenichel mikor települt át Prágába, de újra meglátogattam őt néhány hétre. Volt egy jó analitikus csoport ott – Frances Deri,¹² Heinrich¹³ és Yela Löwenfeld,¹⁴ Hanna (Heilborn),¹⁵ aki Fenichel második felesége lett, és

---

⁸ Német pszichoanalitikus (1897–1978). 1933 után az ellenállási mozgalom résztvevője; 1935-ben letartóztatták és börtönbüntetésre ítélték. 1937-ben szabadult, majd Prágán keresztül az Egyesült Államokba emigrált.

⁹ Német pszichoanalitikus (1903–1949), 1933 után angliai emigrációban élt.

¹⁰ Budapesti születésű analitikus (1894–1962). 1919 után Lipcsébe, majd Berlinbe költözött, 1933 után Párizsba, majd Londonba emigrált.

¹¹ Reich és Fenichel kapcsolatáról, a berlini „pszichoanalitikus baloldal” sorsáról lásd Russel Jacoby könyvét: *The Repression of Psychoanalysis. Otto Fenichel and the Political Freudians*. Basic Books, New York 1983.

¹² Frances (Franciska) Deri – Max Deri művészettörténész felesége – bécsi születésű berlini pszichoanalitikus (1881–1971). A náci hatalomátvétel után Prágába emigrált, ahol Steff Bornsteinnel, Annie Reichkel, Elisabeth Gerö Heymann-nal, Hannah Heilbornnal, Heinrich [Henry] és Yela Löwenfelddel együtt megalapította a csehszlovákiai pszichoanalitikus munkacsoportot.

¹³ Berlinben, Prágában, majd New Yorkban működött analitikus (1900–1985).

¹⁴ Berlinben, Prágában, majd New Yorkban működött analitikus (1902–1987), Heinrich Löwenfeld felesége.

¹⁵ Hanna Fenichel (1899–1972) Berlinben, Prágában, Bécsben, majd Los Angelesben működött pszichoanalitikus. 1940-ben kötött házasságot Otto Fenichellel.

azt hiszem, Annie Reich¹⁶ is ott volt. Keményen dolgoztak, és jó hangulat volt náluk. Fenichel Budapestre jött a *Vierländertagungra* – nem tudom pontosan melyik évben volt, 1934 és 1938 között.¹⁷ Találkoztam vele az odaútja és a visszaútja során is Bécsben (Bálintékkal egyszer egy héten Budapestről Bécsbe mentünk, hogy részt vegyünk Anna Freud vitaestjein).

Azután abba kellett hagynunk a találkozásainkat. Jött az Anschluß, Budapesten is fenyegetett a náci hatalomátvétele, ezért újra el kellett menni. Ceylonba emigráltam. Eközben rendszeresen megkaptuk Fenichel körleveleit. Ez nagyon fontos volt, mert ez volt az egyetlen információforrásunk a pszichoanalízis helyzetéről és különböző kollégák sorsáról. Fenichel hatalmas munkát fektetett ezekbe a levelekbe, amelyek, úgy gondolom, rendkívül értékes anyagot tartalmaznak a pszichoanalitikus mozgalom történetére vonatkozóan.¹⁸

Ceylonban a magánéletem nagyon bonyolultan alakult, és 1941 elején Los Angelesbe utaztam. Fenichel minden tekintetben nagyon segítőkész volt. Ugyanígy Frances Deri is.

Fenichel még mindig egy új országban való letelepedés nehézségeivel küszködött, de nagyon boldog volt. A Hannával való házassága nagyon sokat jelentett számára, és a házban jó hangulat uralkodott. Úgy tűnt, hogy leányával is szoros kapcsolatban van, akit szintén Hannának hívtak. (Egyszer elmentünk velük a Kellogfarmra, hogy megnézzük a lovakat, amelyek filmekben szerepeltek, most pedig kegyelemkenyérre szorultak –, mivel a kis Hanna szerette a lovakat.)

Fenichel és én meglátogattuk Bernfeldet San Franciscóban. Látogatást tettem Simmelnél is. Fenichel mindent megtett, hogy lehetővé tegye letelepedésemet Los Angelesben, de bonyolult magánéletem miatt vissza kellett térnem Ceylonba. Ám ezt az ő segítsége nélkül nem tudtam volna megtenni. Pénzt kölcsönözött nekem, amit szerencsére vissza tudtam adni.

Kapcsolatban voltunk hirtelen haláláig, amiről Frances Deri értesített engem.

Még el kell mondanom valamit egyéniségéről. Kétségtelenül voltak személyes vonzalmai és ellenszenvai, de mindig a végtelenségig őszinte volt.

Egy példa: Voltak nála olyanok analízisben, akik analitikusok akartak lenni. Ezt azonban sokszor ellenezte, és elhárította azt, hogy kiképzésbe vegye őket. Ilyen eset volt Steffi Pedersené, aki később analitikus lett Svédországban.

---

¹⁶ Bécsben, Berlinben, Prágában, majd New Yorkban működött osztrák pszichoanalitikus (1902–1971). 1922 és 1933 között Wilhelm Reich felesége volt.

¹⁷ A második *Vierländertagung*, négy ország (Ausztria, Magyarország, Olaszország, Csehszlovákia) analitikusainak találkozója 1937. május 15 és 17. között volt Budapesten.

¹⁸ Fenichel 1934 és 1945 között 119 körlevelet írt. A levelek szövege nyomtatásban is megjelent. Johannes Reichmayr–Elke Mühlleitner (Hg.): *Otto Fenichel 119 Rundbriefe 1934 – 1945*. Bd. I–II. Stroemfeld Verlag, Frankfurt und Basel, 1998.

Fenichel ezen nagyon felháborodott, de csupán akkor, amikor Pedersen azt állította, hogy nála volt analízisben, és csak a berlini helyzet miatt kellett azt abbahagynia. Elhallgatta azt a tényt, hogy Fenichel elutasította őt.

A másik eset Mitja Fabiané volt, aki akkor második analízisét csinálta, és gyakran beszélt az első analízis alatti nehézségeiről. Fenichel nagyon örült, hogy ő (Mitja) ezt a dolgot fel tudta dolgozni. Mitja később a Menninger-klinikán dolgozott és ott is halt meg.

Fenichel szerint az analitikus legfontosabb tulajdonsága az őszinteség.

Talán most inkább abbahagynám. Ha eszembe jut még valami, akkor majd folytatom.

II.

Amikor a Német Pszichoanalitikus Egyesülettel kapcsolatos emlékeimet most leírom, azok bizonyára különbözni fognak a más kollégák emlékezéseitől. Ennek az az oka, hogy az én helyzetem a kiképzésem ideje alatt egészen más volt, mint az övüké.

A félreértések elkerülése végett le kell szögezmem, hogy Berlinben Edith Glücknek hívtak, később Budapesten pedig Gyömrői Editnek.

Az analitikusom Otto Fenichel volt. Noha minden azt mutatja, hogy az analízisem nagyon termékeny volt, újra és újra azt tanácsolta nekem, hogy várjak a kiképzéssel. Arra gondoltam, hogy talán kételkedik a pályára való alkalmasságomban, hamarosan beláttam azonban, hogy ő csak óvatos volt és ilyen módon is segíteni akart nekem.

A társaságunk sok tagját ismertem a magánéletből, mivel dr. Hollós unokahúga voltam, Siegfried Bernfelddel és feleségével pedig baráti viszonyban voltam. Úgy tűnik, hogy azok az analitikusok, akik ismertek, jó véleménnyel voltak rólam, de aggasztotta őket, hogy a baloldali politikai pozíciói közül számosat magaménak vallottam. Később felismertem, hogy ez valóban így volt.

Mindenesetre a kiképzésemet nem zavarta meg a felvételem elhalasztása. Akkoriban a docensek és a szemináriumvezetők megengedték, hogy az előadásokat olyanok is látogassák, akik nem voltak kandidátusok, de őszintén érdeklődtek a pszichoanalízis iránt. Ezen az alapon jártam három éven keresztül minden előadásra és szemináriumra, amelyek a kiképző tanfolyamokhoz tartoztak, és azt hiszem, keményebben dolgoztam, mint bárki más. Amikor kész voltam, Fenichel azt tanácsolta, hogy jelentkezsem. Három kiképző analitikusnál kellett hivatalos látogatást tennem, mielőtt a jelentkezésemet benyújthattam volna.

Ezek az interjúk számomra inkább nevetségesek voltak, mint komolyak. Felkerestem Radót, aki azon csodálkozott, hogy még mindig nem vagyok kandidá-

tus. [Max] Eitingon¹⁹ fagyosan fogadott, és többek között megkérdezte tőlem, hogy szándékozom-e Oroszországba utazni. Azt válaszoltam: „Aligha, persze az ember sohasem tudhatja, mit hoz a jövő”. Karen Horney²⁰ mindent akart tudni a múltamról, és a beszélgetést a következő szavakkal fejezte be: „Nem értem, hogy egy olyan tehetséges nő, mint maga, miért akar analitikus lenni.”

Ezután következett a tanulmányi bizottság ülése (amely, mint később megtudtam, nem különösebben jól zajlott le). Bernfeld azonban megmentett engem, kijelentvén: „A hölgyet hét éve ismerem, és meg kell mondanom, szörnyűséges volt. De nem ismerek senkit, akit láttam volna ennyire megváltozni.”

Mindazonáltal úgy határoztak, hogy elkezdhetek páciensekkel dolgozni, és ha a kontrollanalitikusom hat hónap után meg lesz elégedve a munkámmal, akkor fölvesznek.

Ettől teljesen kikészültem. Ez olyan volt, mint ha valaki sebész akar lenni, és azt mondják neki, hogy nyugodtan operáljon, és hat hónap múlva a tanára fogja megítélni aszerint, hogy hány beteget élte túl a beavatkozást.

A következő probléma az volt, hogy kontrollanalitikust találjak. Tudatosan azokat szerettem volna megkérni, akik ellenem voltak, de senkinek sem volt ideje. Végül Hárnik [Jenő]né²¹ kötöttem ki, akitől valóban sokat tanultam, és Felix Boehmnél. Az utóbbival való tapasztalataim külön történet.

Boehm készen állt arra, hogy engem kontrolláljon, de cserében az asszisztensének kellett lennem. Ez azt jelenti, hogy a kontrolleseteken kívül pácienseket küldött hozzám, és annak a honoráriumnak, amit ezek a páciensek fizettek, a felét át kellett adnom neki.

Zavarban voltam, de nem tudtam nemet mondani, mert ő különösképpen ellene volt az egyesületbe való felvételemnek.

Az első eset, amit hozzám küldött, egyik páciensének a szeretője volt. Boehm azt mondta nekem, hogy ez a nő a kommunistákkal szimpatizál, és azt is mondta, hogy mivel én is baloldali vagyok, meg fogom érteni ezt a nőt. Nem engedhettem meg magamnak azt a megjegyzést, hogy még sohasem hallottam, hogy ilyen módon lehet befolyásolni az analitikus és a páciens közötti kapcsolatot. A későbbiekre előre tekintve mondhatom, hogy a nőnek a kommunista pártra vonatkozó elképzeléseinek semmi köze nem volt a valósághoz; csupán egy formája volt annak, ahogy a szüleiével való belső küzdelmét megélte. Ezt azonban nagyon hamar felismerte, és ezután a dolog elvesztette számára a jelentőségét.

---

¹⁹ Lengyelországi születésű analitikus (1881–1943), a berlini pszichoanalitikus poliklinika egyik alapítója 1920-ban. 1933-ban Palesztinába emigrált. A pszichoanalitikus mozgalom egyik legbefolyásosabb szereplője, a „titkos bizottság” tagja volt.

²⁰ Német pszichoanalitikus (1885–1952). 1932-ben az Egyesült Államokba emigrált. A nőiség pszichoanalízisének és a pszichoanalízis „kulturalista iskolájának” egyik úttörője volt.

²¹ Magyar pszichoanalitikus. 1921-ig a magyar, majd a német egyesület tagja, a berlini pszichoanalitikus intézet docense. 1933 után Dániába, majd az Egyesült Államokba emigrált.

Hat hónappal később megtartottam felvételi előadásomat, és minden rendben zajlott. De továbbra is Boehm asszisztenseként kellett dolgoznom, mivel páciensem nem hagyhattam cserben.

A német egyesületnek egy egész sor olyan tagja volt, akik nagyon fontosak és produktívak voltak. A kandidátusok között voltak jó emberek, mint Jeanne Lample-de Groot²² és Frances Deri, akik kiképzésüket kis idővel előbb fejezték be, mint én. Edith Jacobsont és Annie Reichet aligha kell bemutatnom. Ott volt Paula Heimann²³ is, egy rokonszenves asszony, [akiről] azonban nem lehetett előre látni, hogy olyan jól fog fejlődni, ahogyan ez valóban történt; ezen kívül Barbara Lantos és Käthe Friedländer (illetve Misch). Ez egy fiatal generáció volt. Akkor Radó és [Franz] Alexander²⁴ voltak a kiemelkedő tanárok. Simmelnek volt egy szanatóriuma alkoholisták számára, ez engem roppant módon érdekelt. Abban az időben ismertem a német egyesületet, amikor Reich még teljesen világos és nagyon produktív volt. Bernfeldről és Fenichelről nem is kell beszélnem. Csak azt tudom, hogy majdnem szétpukkadtam az irigységtől, amikor beléptem Fenichel dolgozószobájába, és megláttam az íróasztalán szétszórt kéziratokat.

Ez volt a kezdet, de nem tartott sokáig, mivel Hitler hatalomra került. Nehéz időket éltünk. Annie Reich biztonságban élt nálam, miután lakását el kellett hagynia. Edith Jacobsont hamarosan letartóztatták. Az emberek elkezdték elhagyni Berlint. Voltak néhányan olyanok, akik alkalmazkodtak. Sohasem fogom elfelejteni, amikor Boehmmel találkoztam, aki azt mondta nekem: „Készítettem egy feljegyzést a Führernek, amelyben Freud-idézetekkel bizonyítom, hogy a pszichoanalízis a hősi ember nevelésében tehet szolgálatot.” Mire én azt válaszoltam: „Ezt Önnek nem kellett volna mondania nekem”, és sarokfordultam.

Voltak mások, akik bátrak és tisztességesek voltak. Például [Carl] Müller-Braunschweigre²⁵ gondolok. De dolgozni nehéz volt, tevékenységünk, a „Kinderseminarium” (az idősebb és a fiatalabb generáció közötti vitafórum) megszűnt.

Berlint gyakorlatilag egyik pillanatról a másikra kellett elhagynom. Az első poliklinikai páciensem (Hárnik kontrollja alatt) egy kőműves volt, aki súlyos

---

²² Holland pszichoanalitikus (1895–1987). Bécsben Freud analizálta, 1925-től Berlinben élt és a pszichoanalitikus kiképző intézetben tanított. 1933 után Bécsben, 1938 után Hollandiában élt és dolgozott.

²³ Német pszichoanalitikus (1899–1982) 1933 után Angliában élt és dolgozott.

²⁴ Budapesti születésű analitikus (1891–1964). 1920-ban emigrált Berlinbe, az ottani pszichoanalitikus kiképző intézet tanítványa, majd tanára volt. 1931-ben Amerikába emigrált, és megalapította a chicagói pszichoanalitikus intézetet.

²⁵ Német pszichoanalitikus (1881–1958). Részt vett a német egyesület „árjásításában”, majd felszámolásában, később azonban szakított a Göring-intézettel, és depresszióba esett. 1946 után nagy szerepe volt a német pszichoanalitikus mozgalom újjászervezésében.

kényszerneurózisban szenvedett. Hosszú ideje munkanélküli volt, mivel minden alkalommal, amikor három vagy négy követ egymás mellé rakott, megállt, és azon kellett gondolkodnia, hány kő tartozik még a sorba. Ilyen munkást senki sem akart alkalmazni. De analízise jól haladt, és már egészen jól tudott dolgozni. Nem volt kommunista, de tagja volt a párt egyik mellékszervezetének, a *Rote Hilfének* [Vörös Segélynek]. Éppen amikor újra dolgozni kezdett, Hitler hatalomra került. A kőműves elvesztette volna állását, ha nem lép be a náci pártba. Ezt fogcsikorgatva meg is tette. De most már neki is masírozni kellett a felvonulásokon, részt venni a *Kraft durch Freude*²⁶ mozgalomban stb. Röviden, nem bírta többé elviselni, hogy saját magát megvesse, és meg kellett saját magát győznie arról, hogy helyesen cselekszik. De ott voltam én, aki mindent tudtam a Vörös Segélyről. Egyetlen dolog maradt számára, az, hogy engem feljelentsen.

A Boehm által először küldött páciens, amikor megmondtam neki, hogy távozom, követni akart engem Prágába, hogy befejezzük az analízist (ami nagyon jól haladt). Boehm azonban felvilágosította a nő szeretőjét arról, hogy soha többé nem láthatja őt viszont, és ezért ne engedje meg neki, hogy Prágába utazzon.

Amikor felkerestem Boehmöt, hogy megmondjam neki, elutazom – ezt meg kellett tennem a páciens miatt –, az íróasztalán lévő vázából kivett egy csokor virágot, és átnyújtotta nekem. Én pedig visszatettem a csokrot az íróasztalra.

Később, amikor már Budapesten voltam, Boehm meghallotta valakitől, hogy én Bálintékkal rendszeresen Bécsbe járok Anna Freud péntek esti megbeszéléseire. Talán ez is a *Vierländertagung* előtt történt. Boehm levelet írt nekem a következőkkel: úgy hallotta, hogy rosszakat mesélnek róla Freudnak; arra kér, hogy én mondjak valami jót róla, hiszen jól ismerem őt. Ezt a levelet megválaszolatlanul hagytam.

Nem csak azért beszélek olyan sokat Boehmről, mert nekem személyesen kellemetlen tapasztalataim vannak róla, hanem azért, mert végül is ő volt a német egyesület elnöke. Ez szomorú volt, mivel ugyanakkor a berlini egyesület színvonala igen magas volt. Jó barátaim, Annie Reich, Edith Jacobson, Bernfeld nem csak személyesen voltak fontosak számomra, hanem sokat is tanultam tőlük. És Therese Benedek,²⁷ akit Németországban nem ismertem, mivel ekkor Lipcsében élt, de egy évvel később Chicagóban megismerkedtem vele, ugyancsak figyelemreméltó személyiség volt. Ezeknek az embereknek a munkáit mások is ugyanolyan jól ismerik, mint én.

(Fordította és a jegyzeteket összeállította Erős Ferenc)

---

²⁶ „Erő öröm révén”: a náci Német Munkafront által szervezett szabadidős- és sportmozgalom.

²⁷ Budapesti születésű pszichoanalitikus (1892–1977). 1919-ben Lipcsébe költözött, 1928-tól a német egyesület lipcei munkaközösségének vezetője volt. 1936-ban az Egyesült Államokba emigrált, Chicagóban élt és dolgozott.